

«دالان‌های امن» برای ارسال غلات به خارج از بنادر اوکراین

نویسنده: دکتر حسین شیرزاد،^۱

آغاز نبرد روسیه در ۲۴ فوریه و محاصره دریایی اوکراین، صادرات غلات را متوقف، ده‌ها کشتی تجاری را سرگردان و بیش از ۲۵ میلیون تن غلات را در سیلوهای اودسا، آزوف و دیگر بنادر اوکراین قفل نمود. این بزرگترین جنگ در اروپا از سال ۱۹۴۵ است. برداشت فصل آتی گندم اوکراین نیز به دلیل چالش‌های زیرساختی در خطر است، زیرا فضای ذخیره سازی و انبارش گندم اوکراین در حال اتمام است. واقعیت آن است که زنجیره جریان صادرات غلات از اوکراین، معروف به سبده نان اروپا، پس از عملیات نظامی روسیه مختل شد و امنیت غذایی سراسر جهان را تهدید می‌کند. ترکیب پیچیده‌ای از کووید، تغییرات اقلیمی، گرمای هوا، خشکسالی و درگیری بحران، شدیدترین ناامنی غذایی را ایجاد کرده است. با ادامه جنگ اوکراین، ویژگی اصلی استراتژی روسی مشخص شده است: کنترل خط ساحلی دریای سیاه. این امر اوکراین را در خشکی محصور می‌کند. ایجاد تداوم بین روسیه و منطقه جدا شده "ترانس نیستریا" در مولداوی، جایی که نیروهای روسی در حال حاضر حضور دارند، در نهایت موازنه نظامی در دریای سیاه را به نفع روسیه تغییر می‌دهد.

حدود ۲۵ کشور کم‌تر توسعه یافته آفریقایی، بیش از یک سوم گندم خود را از اوکراین و روسیه وارد می‌کنند و ۱۵ کشور از آن‌ها بیش از نیمی از واردات غلات را و امداار فعالیت کشاورزان روسی هستند. در حال حاضر بیش از ۴۰ کشور با تورم مواد غذایی بیش‌تر از ۱۵ درصد روبرو هستند و بیش از ۳۰ اقتصادها شاهد کاهش بیش از ۲۵ درصدی ارزش پول خود بوده‌اند.

بیش از کووید ۱۹ حدود ۱۳۵ میلیون نفر در بحران یا بدترین نوع وضعیت امنیت غذایی بودند، اما اکنون با احتساب تاثیر جنگ اوکراین، این عدد به ۳۴۵ میلیون رسیده است. حدود ۵۰ میلیون نفر در جهان در شرایط اضطراری گرسنگی یعنی یک قدمی قحطی در بیش از ۴۵ کشور به سر می‌برند روسیه و اوکراین با هم نزدیک به یک سوم عرضه زنجیره ارزش جهانی گندم را تشکیل می‌دهند و اهمیت آن‌ها با ممنوعیت صادرات هند و آب و هوای نامناسب محصولات کشاورزی در آمریکای شمالی و اروپای غربی و گرمای شدید در اروپای مرکزی و جنوبی بیش‌تر شده است.

اوکراین همچنین صادرکننده عمده ذرت، جو، روغن آفتابگردان و روغن کلزا است، لبنان ۹۶ درصد و مصر ۸۵ درصد گندم مصرفی خود به روسیه و اوکراین متکی هستند لیبی حدود ۷۵ درصد گندم خود را از اوکراین یا روسیه وارد می کند. در حالی که روسیه و بلاروس متحد مسکو در جنگ همچنان تحت تحریم اند، بیش از ۴۰ درصد از صادرات جهانی کود پتاس در دست این دو کشور است.

لازم بذکر است که از دست دادن صادرات اوکراین از طریق دریا نمی تواند با جاده و ریل جایگزین شود؛ زیرا برآوردهای سازمان ملل نشان می دهد که تنها ۱/۵ تا ۲ میلیون تن غله در ماه می تواند از طریق راه های جاده ای و ریلی حمل شود، در حالی که ۵ تا ۶ میلیون تن در ماه معمولاً از طریق بنادر دریای سیاه اوکراین صادر می شد. در همان حال، اوکراین در سه مرحله با شکستن محاصره چند ماهه دریای آزوف و دریای سیاه توسط نیروی دریایی روسیه و جابجایی بیش تر کالاها از طریق زمین، به دنبال راه هایی برای خروج غلات و روغن های گیاهی از آن کشور است. صادرات غلات یکی از چرخ های صنایع اصلی اوکراین است. اوکراین در سال ۲۰۲۱ در مجموع ۱۲/۲ میلیارد دلار صادرات داشت و این ارقام نزدیک به یک پنجم صادرات این کشور را تشکیل می دهد.

اوکراین برای باز نمودن مسیرهای جاده ای به نه هزار کامیون در روز نیاز دارد که تهیه آن بسیار گران خواهد شد. حتی افزایش میزان حق بیمه برای غلات، نرخ سود تجار را کاهش داده و شرکت ها را از بازار جهانی خارج می کند. در عین حال شرکت راه آهن آلمان اخیراً یک سرویس قطار ویژه را برای خروج صادرات اختصاص داده است و در حال کار برای انتقال میلیون ها تن غلات از طریق راه آهن است. قبل از جنگ، اوکراین ۹۸ درصد غلات و دانه های روغنی خود را از طریق دریای سیاه به میزان شش میلیون تن در ماه صادر می کرد و به طور معمول، تنها بخش کوچکی از صادرات آن از طریق راه آهن انجام می شد، که هزینه های حمل و نقل آن بالاتر است.

با مسدود شدن بنادر و ناتوانی سیستم ریلی با حجم اضافی، این کشور در حال حاضر تنها بینیک تا یک و نیم میلیون تن در ماه صادرات دارد. صادرات اوکراین با قطار یک چالش است؛ زیرا سیستم ریلی اوکراین بر روی زیرساخت ریلی متفاوتی نسبت به همسایگان اروپایی مانند لهستان کار می کند، بنابراین غلات باید به قطارهای مختلف در مرز منتقل شوند؛ در حالی که امکانات انتقال یا ذخیره سازی زیادی وجود ندارد. البته اوکراین تلاش هایی را برای حمل و نقل از طریق بندر "کنستانتا" در دریای سیاه رومانی بعمل آورد؛ اما تا اواسط ماه مه، تنها حدود ۲۴۰ هزار تن غلات یا یک درصد از حجم تولیدات بر جای مانده در جنگ در اوکراین توانست از آن نقطه عبور کند. برای جبران مشکلات اوکراین مجبور به صادرات با قطار یا از طریق بنادر کوچک خود در رودخانه دانوب نیز شد.

مذاکرات بین روسیه، سازمان ملل، ترکیه و اوکراین بر شرایط عبور ایمن کاروان های غلات به خارج از اودسا و همچنین ادعاهای روسیه در این مورد که تحریم های غرب ارسال کودهای شیمیایی را محدود می کند، متمرکز

است. اتحادیه اروپا اصرار دارد که مواد غذایی را از تحریم‌ها مستثنی کرده است و می‌گوید روسیه موضع منحرف‌کننده‌ای از امتناع این کشور از دادن تضمین‌هایی دارد که به اودسا حمله نخواهد کرد. حضور "مین‌های رانشی" در دریای سیاه که هر یک از طرفین طرف دیگر را به کاشت آن‌ها متهم می‌کند، کار را دشوار می‌سازد. هزینه‌های بیمه برای هر کشتی که در این خطوط کشتیرانی مخاطره کند نیز احتمالاً بسیار بالا خواهد بود. این وضعیت به دلیل کمبود فضای ذخیره‌سازی غلات در اوکراین، است. برداشت محصول از جولای فوریت بیش‌تری ایجاد کرده است. به نظر می‌رسد، تا زمان آغاز برداشت در ماه جولای تا ۳۵ درصد از کل ظرفیت ذخیره‌سازی ۶۱ میلیون تنی اوکراین هنوز می‌تواند توسط محصول قدیمی ۲۰۲۱ استفاده شود.

پیامدهای منطقه‌ای درگیری روسیه و اوکراین بر منطقه خاورمیانه در سه حوزه مذاکرات سیاسی و اقدام نظامی، کمک‌های بشردوستانه و امنیت غذایی، و تامین گاز و نفت تأثیر گذارده است. اما افزایش قیمت گندم و پامدهای ناشی از آن، یعنی افزایش بهای نان می‌تواند فشار عمومی بیش‌تری را بر دولت‌های ناکارآمد وارد کند. با وجود حمله موشکی به اودسا، معامله غلات اوکراین پابرجاست

با امضای قرارداد مابین اوکراین، روسیه، ترکیه و آنتونیو گوترش، دبیرکل سازمان ملل متحد راهی برای ازسرگیری صادرات غلات اوکراین از دریای سیاه باز شد و پس از ۱۰ روز "کشتی رازونی"، حامل ۲۶۵۲۷ تن ذرت به لبنان، بندر اودسا اوکراین را ترک کرد و توسط پرسنل روسیه، اوکراین، ترکیه و سازمان ملل که در مرکز هماهنگی مشترک در استانبول، بازرسی شد. روسیه با آتش بس در حین حرکت محموله‌ها موافقت کرد و ترکیه با حمایت سازمان ملل در بازرسی کشتی‌ها برای رفع نگرانی‌های روسیه در مورد قاچاق سلاح در راستای دیپلماسی اردوگانی همکاری می‌نماید. "اوله اوستنکو"، مشاور اقتصادی زلنسکی نیز وعده نمود که اوکراین می‌تواند ۶۰ میلیون تن غلات را طی نه ماه آینده صادر کند.

در حالی که جنگ به هفتمین ماه خود نزدیک می‌شود، آیا می‌توان به اجازه عبور و مرور ایمن به داخل و خارج از بنادر اوکراین که توسط ناوگان دریای سیاه روسیه از فوریه مسدود شد، امیدوار بود. بازگشت غلات اوکراین به بازار جهانی و کاهش محدودیت‌ها بر صادرات محصولات کشاورزی روسیه بتواند فشار بر قیمت‌ها را کاهش دهد و آن‌ها را قابل پیش‌بینی تر کند؟

صادرات این حجم از غلات در بنادر "اودسا، چورنومورسک و یوژنه"، قیمت جهانی گندم را پایین می‌آورد و یک واکنش زنجیره‌ای را برمی‌انگیزد تا قیمت سایر مواد غذایی نیز کاهش یابد. همانند این وضعیت که در زمان انتشار خبر توافق، قیمت گندم در بورس تجاری شیکاگو ۵ درصد کاهش یافت و به سطح قبل از جنگ بازگشت.

کاهش تحریم‌هایی که مسکو به‌عنوان بخش‌های غیررسمی از قرارداد غلات اوکراین به دست آورده، آن کشور را قادر می‌سازد تا برخی از آسیب‌پذیری‌های حیاتی در امنیت غذایی روسیه را برطرف کند، همچنین از مزیت‌های قیمت‌های بالای کشاورزی کنونی در بازار جهانی استفاده کند و برخی از شرکای تجاری خود را راضی نماید. از آغاز ماه مارس، رهبران کشورهای شریک مسکو در خاورمیانه و شمال آفریقا مانند ترکیه، مصر، تونس، لیبی، سوریه عربستان سعودی و اسرائیل نگرانی خود را به مسکو - چه به صورت رسمی و چه غیر رسمی - در مورد مسدود کردن صادرات غلات از طریق دریای سیاه اعلام کردند. آن‌ها استدلال کردند که مشکلات مربوط به تامین مواد غذایی می‌تواند منطقه را بی‌ثبات کند؛ همان‌گونه که در بهار عربی رخ داد. در سال ۲۰۲۱، روسیه ۱۱ میلیارد دلار از صادرات غلات به دست آورد. کاهش تحریم‌هایی که مسکو در ازای امضای توافق پیشنهاد داده بود، این کشور را قادر می‌سازد تا از قیمت‌های بالای کنونی غلات و کود خود در بازار جهانی استفاده کند و از برداشت فصل آتی گندم خود استفاده بهینه نماید. این توافق بزرگ‌ترین هلدینگ‌های کشاورزی روسیه را قادر به حفظ درآمدهای صادراتی خود می‌نماید. به ویژه برای الیگارش‌های روسی که دومین شرکت بزرگ صادرکننده غلات روسیه، "هلدینگ دیمترا"، متعلق به ساختارهایی در "گروه ماراتون" را مدیریت می‌کنند یا مجتمع کشاورزی "N. I. Tkachev" متعلق به وزیر سابق کشاورزی الکساندر تکاچوف "Tkachev" است و صاحبان تولیدکننده گوشت "میراتورگ"، "برادران لینیچک"، که ارتباطات تنگاتنگی با صاحبان قدرت دارند.

دلایل متنوعی هم برای کرملین وجود دارد تا بخواهد اطمینان حاصل کند که چندین بانک روسی نیز از این معامله سود ببرند، زیرا دارایی‌های مسدود شده آن‌ها می‌تواند تا حدی توسط اتحادیه اروپا تعدیل و جریان یابد تا از تاخیر در پرداخت محصولات کشاورزی و سایر کالاها جلوگیری شود. این بانک‌ها عبارتند از "Bank Rossiya" و "Promsvyazbank" بانک اصلی مورد استفاده در بخش‌های راهبردی است. این فقط صادرات کشاورزی نیست که برای مسکو در مخاطره است؛ بلکه واردات کشاورزی نیز در خطر افتاده است، که با امضای قرارداد و معامله اخیر غلات تسهیل خواهد شد. کشاورزان روسی تقریباً برای همه ارقام غله به جز گندم به بذره‌های وارداتی وابسته هستند، که این کشور در آن خودکفا است. برای مثال، نزدیک به ۹۰ درصد بذر سیب زمینی، همراه با حدود ۷۰ درصد دانه‌های کلزا، و ۳۰ تا ۹۰ درصد بذر میوه و توت، وارداتی است. تحریم‌ها همچنین حفاظت از محصولات تولیدی روسیه را در برابر آفات و بیماری‌ها را برای کشاورزان روسی دشوار کرده است. حدود یک سوم سموم سیستمیک گیاهی عمدتاً از چین و اتحادیه اروپا وارد می‌شوند. از نظر دامپروری نیز، روسیه ۷۰ تا ۷۵ درصد نیازهای خود را از خارج برآورده می‌کند؛ به ویژه در پرورش طیور و خوک و رهایی از این وابستگی به این زودی عملاً غیرممکن خواهد بود. کشاورزان روسی نیز به محصولات دامپزشکی وارداتی وابسته هستند و تنها ۳۰ درصد از حجم مورد نیاز نهاده‌های دامپزشکی، محصولات ژنتیکی و واکسن‌ها در روسیه ساخته می‌شود. در نهایت، کاهش

تحریم‌ها در ازای امضای قرارداد غلات توسط روسیه می‌تواند واردات ماشین‌آلات کشاورزی و قطعات یدکی را برای نظام کشاورزی روسیه آسان سازد. بازار بزرگی که در سال ۲۰۲۱، واردات بیش از ۷۵ درصد از بازار تجهیزات کشاورزی روسیه را تشکیل می‌داد که عمدتاً از آلمان و هلند وارد می‌شد. همچنین رفع انسداد بنادر «میلیاردها دلار برای "کیف" به همراه خواهد داشت.

سازمان ملل نیز به نوبه خود با میانجیگری در این توافق و همچنین جلب توجه به خطر قحطی در کشورهای در حال توسعه، اقتدار خود را تقویت کرده است. همچنین ترکیه نشان داد که می‌تواند میانجی مؤثری در مناقشه روسیه و اوکراین باشد و احتمالاً با پردازش مجدد در مناطق آزاد و فرآوری غلات روسیه و اوکراین قبل از ارسال به مصرف‌کنندگان در خاورمیانه، درآمد قابل توجهی کسب خواهد کرد. ماه‌های آینده به احتمال قوی درستی این تحلیل‌ها را گواهی خواهد داد. باید منتظر ماند.